

## ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО, ГОСПОДАРСЬКО-ПРОЦЕСУАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 346.5

DOI <https://doi.org/10.32838/TNU-2707-0581/2022.1/07>

**Андрущенко І.Г.**

Національна академія внутрішніх справ

### ВПЛИВ КОНКУРЕНЦІЇ НА РЕОРГАНІЗАЦІЮ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ В УКРАЇНІ

*Стаття присвячена дослідженню засад розвитку конкуренції у сфері здійснення діяльності суб'єктів господарювання. Проаналізовано здійснення конкуренції в Україні з метою здобуття переваг над іншими суб'єктами господарювання. Зазначається, що конкуренція забезпечує змагальність підприємців, коли їх дії стримують можливості кожного з них впливати на загальні умови реалізації продукції на ринку та стимулюють виробництво тих товарів, що потребує споживач.*

*Виділено дві моделі конкурентного законодавства – американську та європейську, а також розкрито сутність кожної. Охарактеризовано позитивні та негативні наслідки конкуренції та монополізму з точки зору задоволення потреб кінцевих споживачів. Викладено відмінності добросовісної та недобросовісної конкуренції.*

*Значна частина статті присвячена об'єднанню капіталів суб'єктів господарювання. Таке об'єднання проявляється в їх реорганізації чи корпоратизації. Проаналізовано зміст діяльності холдингів, що здійснюють управління фінансовими потоками компаній. Вказується, що майбутні консолідаційні угоди суб'єктів господарювання повинні стати спонукальним мотивом до важливих структурних змін в економіці нашої держави.*

*Розкрито три основних способи реорганізації суб'єктів господарювання. Вказано чинники, що впливають на оцінку ефективності реорганізації суб'єктів господарювання. Автор зауважує, що реорганізація суб'єктів господарювання, окрім економії та додаткового прибутку, передбачає також і додаткові витрати, які досить важко спрогнозувати. При детальному аналізі або ж після завершення терміну угоди може з'ясуватися, що на кожен чинник, який підвищує прибутковість, є чинники, що діють у зворотному напрямі.*

*Викладено способи реорганізації суб'єктів господарювання залежно від обраної стратегії. Визначено шляхи об'єднання капіталів суб'єктів господарювання у розвинених країнах світу. У прикінцевій частині статті автор представив висновки.*

**Ключові слова:** конкуренція, суб'єкт господарювання, монополізм, об'єднання капіталів, холдинг, реорганізація.

**Постановка проблеми.** Стаття 42 Конституції України забезпечує правові засади захисту конкуренції у сфері здійснення діяльності суб'єктів господарювання (далі – СГ). Ця фундаментальна стаття забезпечує протидію неправомірному обмеженню конкуренції та зловживанню монопольним становищем на ринку [1].

Конкуренція в Україні посідає першорядне місце як в системі ринкової економіки, так і в системі побудови демократичного суспільства, адже саме вільне змагання підприємців з метою здобуття переваг над іншими забезпечує:

– в економічній сфері: а) найбільш ефективний розподіл обмежених наявних ресурсів; б) максимально ефективне використання кожним виробником наявної в нього частки суспільних ресурсів; в) створення та впровадження нових товарів, послуг, технологій, сприяння науково-технічному прогресу;

– в соціально-політичній сфері: а) підвищення загальносуспільного добробуту як основи забезпечення добробуту й особистої свободи кожного члена суспільства; б) свободу вибору кожним членом суспільства своїх господарських

та міжособистісних зв'язків; в) недопущення концентрації ринкової і, як наслідок, суспільної влади в окремих осіб чи груп осіб.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** В Україні та за кордоном нашої держави питанням, що регламентують розвиток конкурентних відносин у сфері здійснення діяльності суб'єктів господарювання, присвячені численні дослідження, якими в різні часи займалися такі науковці, як В. Мамутов, О. Чувпило, А. Ходаковська, О. Короп, Р. Брейлі, С. Майерс та ін. Враховуючи актуальність зазначеної проблеми в умовах побудови в Україні економіки ринкового типу, вважаємо за необхідне долучитися до її обговорення та висловити свою позицію з цього питання.

**Мета статті** полягає в тому, щоб на основі аналізу наукових джерел, юридичної літератури, узагальнення вітчизняного та закордонного досвіду виявити стан і визначити тенденції подальшого розвитку конкурентних відносин у сфері здійснення діяльності суб'єктів господарювання.

**Виклад основного матеріалу.** Зауважимо, що термін «конкуренція» походить від латинського слова “concurrentia” – «стикатися». Конкуренція – це змагальність підприємців, коли їх самостійні дії обмежують можливості кожного з них впливати на загальні умови реалізації товарів на ринку та стимулюють виробництво тих товарів, яких потребує споживач. Саме дія механізму конкуренції примушує всіх учасників ринкового господарства не зупинятися на досягнутому, а перебувати в постійному пошуку нових можливостей.

Конкуренція виникла одночасно з появою товарного виробництва, проте лише при капіталізмі вона перетворилася на досконалий механізм ринкового регулювання суспільного виробництва.

Традиційно виділяють дві моделі конкурентного законодавства – американську та європейську. В американській моделі антитрестівське законодавство спрямоване на заборону монополій, включає низку норм із захисту від недобросовісної конкуренції, яка є частиною антитрестівського законодавства.

Основними принципами існування антитрестівського законодавства у США є принцип заборони та принцип розумного підходу. Відповідно до принципу заборони антитрестівським законодавством забороняється вчиняти певні дії, а сам факт вчинення таких дій є підставою для застосування заходів відповідальності. Застосування в антитрестівському законодавстві принципу розумного підходу дозволяє СГ вчиняти дії, які за формальними ознаками порушують умови чес-

ного та добросовісного конкурентного змагання, якщо ці суб'єкти доведуть необхідність та соціально-економічні переваги такої поведінки, що будуть значно переважати негативні наслідки.

У європейській моделі конкурентного законодавства основу законодавчого захисту конкуренції становлять норми, спрямовані на захист від будь-яких проявів недобросовісної конкуренції, які залежно від моделі законодавчого захисту конкуренції можуть бути інститутом класичних галузей законодавства, зокрема господарського, окремою галуззю чи підгалуззю законодавства. Основою законодавчого захисту від недобросовісної конкуренції є принцип повної та беззастережної заборони будь-яких проявів недобросовісної конкуренції.

На відміну від законодавства про захист від недобросовісної конкуренції, антимонопольне законодавство є більш лояльним, тому що монополія як стан ринку ніколи в Європі не вважалась правопорушенням, а тому і не заборонялась. Законодавче обмеження монополістичної діяльності базується на принципі контролю і регулювання, відповідно до якого будь-яка економічна діяльність визнається законною, якщо вона не порушує права інших осіб.

З точки зору задоволення потреб кінцевих споживачів, суспільства, держави конкуренція та монополізм можуть мати як позитивні, так і негативні наслідки.

Конкуренція у позитивному розумінні спонукає СГ забезпечувати споживачів продукцією високої якості у необхідній кількості та асортименті і за доступними для них цінами. Така конкуренція називається добросовісною. Вона потребує від СГ докладання дедалі більших зусиль, аби не втратити споживачів продукції. Для цього доводиться знижувати ціни та водночас підвищувати якість продукції, розробляти та втілювати нові технології, нові різновиди продукції тощо. Споживачам та суспільству загалом нормальна конкурентна боротьба між СГ приносить підвищення життєвого рівня, оскільки це супроводжується прогресивними змінами в економіці.

Для самих СГ участь у конкурентній боротьбі являє постійну і виснажливу боротьбу за своє місце на ринку. Деякі з них починають використовувати протиправні засоби ведення конкурентної боротьби. Така конкуренція називається недобросовісною.

Недобросовісна конкуренція являє собою дії СГ, які нехтують, майже не зважають чи зовсім не враховують запити та потреби кінцевих

споживачів. У результаті знижуються кількісні та якісні характеристики товарів та послуг, зменшується їх асортимент, у споживача зникає можливість вибору. Недобросовісна конкуренція дозволяє СГ отримувати надприбуток, використовуючи для цього різні засоби тиску на споживача. Якщо недобросовісна конкуренція виникає на ринку того чи того товару через панівне становище одного чи декількох виробників, що прагнуть не допустити на ринок своїх конкурентів, – це вже монополізм.

Для кінцевих споживачів, суспільства, держави монопольна ситуація на ринку, як правило, небажана. Вони намагаються обмежити чи повністю заборонити монополізм, використовуючи для цього правові засоби. Монополізм, таким чином, можна розглядати як прояв недобросовісної конкуренції. Ринкова конкуренція передбачає свободу дій СГ на ринку того чи того товару. Монополізм, навпаки, послаблює, обмежує чи навіть зовсім усуває конкуренцію.

Разом з тим монополізм може бути й позитивним. Так буває тоді, коли монопольне становище одного чи групи виробників виникає у результаті використання раніше невідомого наукового рішення, яке дозволило почати виробляти принципово нову продукцію чи продукцію, різко відмінну за своїми якостями від раніше вироблюваної. Такий монополізм не послаблює, а підвищує конкуренцію. Інші виробники мобілізують увесь свій економічний та науковий потенціал, щоб зайняти своє місце на ринку нової продукції.

Таким чином, з позиції кінцевих виробників, суспільства, держави при здійсненні господарської діяльності позиція СГ може проявлятися у негативних та позитивних напрямках. Усе, що супроводжує розвиток економіки та повноцінне задоволення потреб суспільства, повинно заохочуватися законодавством, а те, що не супроводжує такий розвиток, має обмежуватися чи заборонятися законодавством.

Це завдання держава вирішує шляхом правового регулювання конкурентних відносин. Закордонні країни забезпечують розвиток конкуренції та водночас прагнуть стримувати негативні прояви та підтримувати публічний економічний порядок.

Правові засоби сприяння добросовісній конкуренції, припинення недобросовісної конкуренції та обмеження монополізму прийнято називати конкурентним чи антимонопольним законодавством [2, с. 269–270].

Окремо слід підкреслити, що внаслідок дії одного з ключових законів ринку – закону конкуренції – відбувається об'єднання капіталів СГ. Таке об'єднання проявляється в реорганізації СГ або у їх корпоратизації. Так, об'єднання капіталів СГ в межах діяльності холдингу має свої особливості. Фактично у разі об'єднання капіталів тих чи інших СГ зміни мають радше технічний характер. До останнього часу вітчизняні СГ, що були холдингами, здійснювали управління фінансовими потоками компаній. Відсутність чіткого плану з інтеграції підпорядкованих структур, що входять до структури холдингу, призвела до того, що нині перед холдингами серйозно постали питання реструктуризації своєї діяльності, які стануть масштабнішими у разі посилення конкуренції. Сучасний етап розвитку холдингів (встановлення організаційного й операційного контролю на СГ, що входять в структуру холдингу) вже закінчився, тому СГ необхідно більш виважено обирати стратегію стосовно майбутніх угод щодо зміни структури власності, особливо якщо такі угоди здійснюються на засадах ринкової конкуренції. Майбутні консолідаційні угоди СГ повинні стати спонукальним мотивом для важливих структурних змін в економіці країни.

Зазначимо, що у сфері реорганізації СГ виділяють три основних способи:

- призначення в органи управління СГ довірених представників;
- придбання 50% та більше голосів в найвищому органі управління СГ;
- банкрутство СГ з метою його реструктуризації чи ліквідації.

Водночас оцінка ефективності реорганізації СГ є достатньо складною процедурою. Це пов'язано з такими чинниками:

- визначенням фінансово-економічних втрат та зисків;
- виявленням спонукального мотиву СГ здійснити реорганізацію;
- наявністю в законодавстві податкових, правових, кадрових і бухгалтерських проблем;
- у разі неринкової реорганізації СГ витрати на реалізацію такої операції можуть істотно перевищувати прогнозовані.

Завдання ускладнюється ще й тим, що реорганізація СГ, окрім економії та додаткового прибутку, передбачає і додаткові витрати, які досить важко спрогнозувати. При детальному аналізі або ж після завершення терміну угоди може з'ясуватися, що на кожен чинник, що підвищує прибутковість, є два чинники, що діють у зворотному напрямі.

Реорганізація СГ є найбільш складним завданням, яке доводиться вирішувати управлінському апарату. Водночас інвестори під час придбання активів іншого СГ сподіваються не лише на збільшення досягнутих фінансових результатів, але і на економію ресурсів у результаті реорганізації. Досягти подібного результату вдається не завжди, адже сторони часто переоцінюють позитивні ефекти реорганізації СГ та недооцінюють ризики і проблеми, що виникають у разі їх об'єднання [3, с. 149–150].

Водночас реорганізація СГ залежно від обраної стратегії може відбуватися трьома способами:

- за допомогою об'єднання двох СГ і створення на їх основі третього суб'єкта;
- за допомогою об'єднання СГ у результаті приєднання одного суб'єкта до іншого;
- за допомогою об'єднання СГ на основі економіко-правової залежності одного від іншого.

За таких умов відбувається реорганізація СГ, між якими встановлюються відносини підпорядкування на прикладі холдингу та суб'єктів, що входять до його структури.

У широкому розумінні реорганізація СГ – це створення стратегічних союзів з іншими суб'єктами. Як правило, такі стратегічні альянси створюються на основі взаємної участі в капіталі або ж шляхом створення спільних підприємств за рахунок внесків у спільне дочірнє підприємство. Придбання СГ, як правило, здійснюється шляхом купівлі акцій. Значна кількість великих угод із реорганізації СГ має транснаціональний характер і в зв'язку з цим часто здійснюється відповідно до міжнародно-правових норм і звичаїв [4].

Крім цього, у розвинених країнах світу об'єднання капіталів СГ може здійснюватися:

– на підставі договору між суб'єктами (у такий спосіб створюються управлінські надбудови типу картелів і концернів, що не є юридичними особами, в той час як сторони договору обов'язково зберігаються як юридичні особи);

– шляхом реорганізації суб'єктів, що передбачає припинення юридичної особи;

– шляхом створення холдингового суб'єкта;

– за допомогою придбання одним суб'єктом контрольного пакета акцій іншого [5].

Вирішальну роль в ухваленні рішення про реорганізацію СГ, крім необхідності концентрації фінансового капіталу, відіграють, зокрема, такі параметри: обсяг та якість активів і пасивів, а також різниця між активами та пасивами, тобто фінансовий результат роботи СГ. У діяльності СГ в країнах Європейського Союзу, крім зазначених параметрів, значна увага приділяється таким показникам, як зростання ринкового курсу акцій СГ після реорганізації, співвідношення показників «курс акцій» і «дохід», запобігання розмиванню доходу у майбутньому, рівень кадрового потенціалу менеджменту, ділової репутації тощо [6, с. 52].

**Висновки.** Наостанок підкреслимо, що конкуренція у діяльності СГ – це рушійна сила, що спричиняє бурхливий розвиток економіки будь-якої країни. Боротьба за інтереси потенційних споживачів призводить до підвищення якості продукції, що виробляється СГ, застосування новітніх технологій у її виробництві, зменшення її собівартості тощо. Зрештою, це призводить до більш вигідних умов придбання цієї продукції споживачами і, як наслідок, до більшого наповнення фінансовими ресурсами бюджетів усіх рівнів.

#### Список літератури:

1. Конституція України : Закон України від 28 черв. 1996 р. № 254к/96 / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. С. 1123.
2. Мамутов В.К., Чувпило О.О. Господарче право зарубіжних країн : підручник. Київ : Ділова Україна, 1996. 352 с.
3. Андрущенко І.Г. Злиття і поглинання компаній як об'єктивне явище розвитку ринкової економіки України. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2010. № 23. С. 147–154.
4. Ходаковська А. Злиття й поглинання в банківській сфері. *Правовий тиждень*. 2008. № 14 (87). URL: <https://www.bigmir.net.ua>.
5. Короп О. Злиття та поглинання в діяльності відкритих акціонерних товариств. *Школа бухгалтера*. 2006. № 20. URL: <http://www.consulting.dtk.com.ua>.
6. Брейли Р., Майерс С. Принципы корпоративных финансов / пер. с англ. Москва : Олимп-Бизнес, 1997. 1120 с.

**Andrushchenko I.H. THE IMPACT OF COMPETITION ON THE REORGANIZATION OF ECONOMIC ENTITIES IN UKRAINE**

*The article is devoted to the study of the principles of competition in the field of business entities. The implementation of competition in Ukraine in order to gain an advantage over other business entities is analyzed. It is noted that competition ensures the competitiveness of entrepreneurs, when their actions streamline the ability of each of them to influence the general conditions of sale on the market and stimulate the production of those goods that the consumer needs.*

*Two models of competition law have been identified: American and European, and the essence of each is revealed. The positive and negative consequences of competition and monopoly in terms of meeting the needs of end users are described. The differences between fair and unfair competition are outlined.*

*Much of the article is devoted to pooling the capital of economic entities. Such unification is manifested in their reorganization or corporatization. The content of the activities of holdings that manage the financial flows of companies is analyzed. It is pointed out that future consolidation agreements of economic entities should be the motivation for important structural changes in the economy of our country.*

*There are three main ways to reorganize your business. The factors influencing the assessment of the effectiveness of reorganization of economic entities are indicated. The author notes that the reorganization of economic entities, in addition to savings and additional profits, also involves additional costs that are difficult to predict. A detailed analysis or after the expiration of the agreement may reveal that for each factor that increases profitability, there will be factors that work in the opposite direction.*

*Ways to reorganize businesses, depending on the chosen strategy. The ways of uniting the capitals of economic entities in the developed countries of the world are determined. In the final part of the article the author presents generalizing conclusions.*

**Key words:** competition, business entity, monopoly, capital consolidation, holding, reorganization.